

כוחה של מילה

הדרת נשים מהמרחב הציבורי

במאמר קצר זה נתייחס למספר מנגנונים המונעים את איתור התופעה, בתקווה שהמודעות אליהם תקל על ההתמודדות אתה:

- א. העדר הבחנה בין הדרה גלויה להדרה סמויה.
- ב. העדר הבחנה בין סוגי ייצוג שונים בדמוקרטיה.
- ג. טיפול שגוי בסתירה בין זכותן של נשים לביטוי לבין זכויות דמוקרטיות אחרות, כמו הזכות לתרבות והזכות לכבוד.
- ד. התבוננות בהדרה כתופעה אחידה ללא הבחנה בין גיי לוייה הדמוקרטיות השונים.

א. הדרה גלויה והדרה סמויה

הקושי לאתר תופעות הדרה של נשים בקבוצות שונות נובעת מהעדר הבחנה מספקת בין הדרה גלויה לבין הדרה סמויה ומחסור במיומנויות גילוי של ההדרה הסמויה. הוויכוח הציבורי מוקדש ברובו להדרת הנשים הגלויה, אך פחות מכך למנגנוני ההדרה הסמויים. שינוי בהקשר זה היה מסייע לחי שוף את העובדה שהדרת נשים איננה בהכרח נחלתן של הקבוצות להן היא מיוחסת.

מספר דוגמאות להדרה סמויה של נשים –

1. **חלוקת תפקידים חברתית המונעת השתתפות נשים בדיון הציבורי** – חלוקת התפקידים החברתית, שאיננה קשורה להשתתפות נשים בדיון בנושאים ציבוריים גורמת בעקיפין לכך שהן לא תשתתפנה בדיונים על נושאים חברתיים פוליטיים. כך לדוגמה, אם בשעת אירוח, נשים אחראיות על הבישול ועל פינוי הכלים ושטיפתם, נוצר מצב שהן מודרות מהשיח המתקיים בשעה שהאורחים משוחחים ביניהם על נושאים שונים. ובדומה לכך, אם נשים עסוקות בגידול ילדיהן יותר מבני זוגן, הרי שיקשה עליהן להשתתף בדיונים המתקיימים במרחב הציבורי בנושאים פוליטיים חברתיים.
2. **סדר הנושאים לדיון בישיבות** – אחת הדרכים להדיר נשים מהדיון הציבורי היא להעביר את הנושאים המעסיקים אותן לחלקה האחרון של הישיבה המתקיימת. במצב זה, שהוא רווח לעיתים רבות, במידה ולא תהיה עמיי דה בזמנים של הדוברים בנושאים הראשונים, הנושאים האחרונים ייעלמו מסדר היום.

הדרת נשים היא מגמה חברתית של הרחקת נשים מעמדות ציבוריות בעלות משמעות – בכלכלה, פוליטיקה, הבעת דעה, ואף הרחקה מהתופעה בציבור¹.

התופעה של הדרת נשים מאפיינת כמעט את כל סוגי החברות. היקף התופעה שונה עם זאת ממקום למקום ומעת לעת. כך לדוגמה בישראל, התופעה קיימת גם בקהילות הדתיות וגם במרחב החילוני, גם בקהילה היהודית וגם בקהילה הערבית. לדוגמה בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת ובמו"מ לשלום נתקשה למצוא נשים², בכנסים רפואיים, אפילו אלו העוסקים ברפואת נשים נוכל לשמוע על כך שנשים אינן מוזמנות³, בצבא ובאוניברסיטה נוכל לשמוע על בקשה של קבוצות דתיות למנוע מנשים את הזכות לשיר ואילו המרצים החילוניים ידירו נשים בדרכים מגוונות אחרות. דוגמאות רבות נוספות של הדרת נשים מהמרחב הציבורי בכלל ועל הדרתן בקרב המגזר החרדי בפרט, אפשר למצוא במחקר שפורסם על ידי הקליניקה המשפטית של שדולת הנשים במרכז הבינתחומי הרצליה⁴.

בארצות אחרות, דמוקרטיות ושאינן דמוקרטיות נשמע על תופעות דומות. ארגון הבונים החופשיים הפועל בארצות רבות סגור על פי רוב בפני נשים, כך גם ארגון בני ברית הידוע מבקש להפריד נשים וגברים בפעילויותיו⁵. אחרות הסטודנטים באוניברסיטאות מצטיינות בארצות הברית כמו הרווארד שללו כניסת נשים עד לפני זמן לא רב⁶, ובהודו אנחנו לומדים על דיון המתקיים על זכותן של נשים להיכנס למקדשים⁷.

למרות קיומה של התופעה בחברות רבות, הדעה הרווחת מייחסת אותה לקבוצות ספציפיות וממעטת לראותה בקבוצות אחרות. בישראל לדוגמה רווחת הדעה כי הדמוקרטיה הישראלית מדירה נשים פחות מהמדינות הערביות. בדיקה מדוקדקת יותר מעלה כי הייצוג של נשים בפרלמנטים במדינות ערביות גדול לעיתים יותר מאשר אצלנו. כך לדוגמה במרוקו נוכל למצוא תקופה בה 14 נשים כיהנו כשרות בממשלה בעוד אצלנו המצב שונה לחלוטין⁸.

בישראל מקובל להתייחס בעיקר להדרת הנשים בקהילה הדתית, אך פחות מכך בזו החילונית. נראה איפה כי אנו ערניים לתופעה כשמדובר בקבוצות המיעוט ומעזים פחות להתבונן בה כאשר היא מתקיימת בקבוצה הרוב. אנו מסמנים אותה כשהיא מתקיימת אצל הקבוצות המוחלשות, אך ממעטים לעשות כן כשהיא מתרחשת בקבוצות החזקות.

כדי לצמצם את תופעת ההדרה של נשים חשוב להבין את המנגנונים המונעים את האיתור שלה בכל הקבוצות החברתיות.

3. **התניית ההשתתפות בדיון בתנאים לא רלוונטיים** – כך לדוגמה נשים מודרות פעמים רבות מהשיח הביטחוני בטענה שהן חסרות ניסיון קרבי וידע בתחום. הדרה זו נשענת על כמה הנחות יסוד שגויות: 1. נשים חסרות בה־כרח ניסיון קרבי; 2. הידע הרלוונטי לדיון הביטחוני הוא זה המצוי בידי הגברים; 3. אין חשיבות לידע מתחומים אחרים. הנחות אלו כולן שגויות, ויש להוסיף עליהן את הטיעון כי חשיבה יצירתית מקורה בין היתר באנשים, ובמקרה זה נשים שאינם באים מהתחום הנידון.

ב. העדר הבחנה בין סוגי ייצוג שונים בדמוקרטיה

היקף הייצוג של נשים במסודות הדמוקרטיות יכול להימדד בדרכים שונות. הדרך המקובלת לבחינת היקף זה היא מספ־רית. חוקרים, חוקרות, אזרחים ואזרחיות המתווכחים ביניהם על הנושא של הדרת נשים סופרים כמה נשים ממונות לתפקידים פוליטיים ומשווים את מספרן לאלו של הגברים. במי־דה ומספר הנשים המיוצגות במרחבים הפוליטיים גדול, או בשעה שמספרן עולה בהדרגה, החברה נחשבת מדירה פחות.

אנו יודעים עם זאת שהשתתפות נשים במרחבים הפוליטיים (בין אם מספרן רב או מועט) איננה מבטיחה שהן תהיינה חופשיות מספיק כדי להציג את הנושאים המעסיקים אותן ולהעמידם במרכז הדיון המתקיים.

עוד חשוב שנדע כי מספרן של נשים המיוצגות במסודות החברתיים פוליטיים, איננו מבטיח שהזמן העומד לרשותן להביע את עמדותיהן בדיונים, יהיה שווה לזה של הגברים. ייתכן בהחלט מצב בו תהיינה נשים רבות נוכחות בדיון המ־תקיים כנציגות של קבוצות שונות, אך לא תשתתפנה בדיון באופן פעיל כמו הגברים. התופעה יכולה להתרחש בגלל ה־חיה לא שוויונית של הדיון, או בגלל החשש של נשים להת־בטא במרחב הציבורי.

דומה איפה שמדובר בשלושה קריטריונים לפחות לייצוג נשים במרחב הפוליטי החברתי:

1. מספר הנשים המשתתפות בדיון.
2. מספר הנושאים החשובים לנשים המובאים לדיון.
3. הזמן העומד לרשות הנשים המיוצגות להשתתף בדיון.

התבוננות בשלושת הממדים, מכרעת כדי לדעת אם נשים מודרות או לא מהמרחב החברתי פוליטי. ובנוסף, שלושה ממדים אלו צריכים להוות מטרת לשינוי חברתי, אם אנו ר־צים שמצבן של הנשים ישתפר.

ג. טיפול שגוי בסתירה בין זכותן של נשים לביטוי לבין זכויות דמוקרטיות אחרות כמו הזכות לתרבות והזכות לכבוד.

יש המצדיקים הדרת נשים בסתירה הקיימת בינה לבין זכויות אחרות, בינה לבין הזכות לתרבות, בינה לבין הזכות לכבוד

ובינה לבין הזכות לביטחון. משהוצגה הסתירה בין זכותן של נשים להשתתף בדיון הציבורי לבין זכויות דמוקרטיות אחרות, מוצע לנהוג בה כבמקרים אחרים של סתירה בין זכויות בדמוקרטיה:

1. בחירה בזכות מועדפת (תיעדוף).
2. איזון בין זכויות שונות.
3. מציאת פתרון יצירתי לסתירה בין הזכויות כך שניתן יהיה לממש את כולן.

הוגים רבים, גברים בדרך כלל, סבורים שאם נתבונן בסתירה מזווית הראיה של זכויות שונות, נגיע למסקנות שונות ביחס לצעדים בהם עלינו לנקוט כדי להתמודד עם סוגיית ההדרה כך לדוגמה, סבור יאיר שלג כי הפתרונות לבעיית ההדרה יהיו שונים תכלית השוני אם נציג אותה כסתירה בין הזכות לכבוד לבין שיתוף נשים, מאשר אם נתבונן בה כסתירה עם הזכות לתרבות. אם אנו דנים בזכותן של נשים להשתתפות כסותרת את הזכות לכבוד, הרי שנשים פמיניסטיות ונשים דתיות עשויות להסכים על הגבלת השתתפותן של נשים במ־רחבים שונים (כך למשל כאשר מדובר בצילומי נשים במרחב הציבורי בלבוש לא צנוע), אם לעומת זאת נדון בסוגיה כ־סתירה בין הדרת נשים לבין הזכות לתרבות, הרי שנגיע למבוי סתום בין אלו שתרבותם שוללת את הופעתן של הנשים במ־רחב הציבורי לבין אלו שלא⁹.

חשוב לציין בהקשר זה (מבלי לבחון לעומק את ההצעות הנ"ל) שהצגת הבעיה באופן זה, יש בה כשל שבדרך כלל לא ניתנת עליו הדעת. הדבר משול לדיון שהיינו מקיימים על הסתירה האפשרית בין החופש להפגין לבין הזכות לביטחון ובטרם היינו דנים בשאלה אם לנקוט באיזון בין הזכויות, לבין תיעדוף של אחת מהן, היינו קובעים כי מחצית האוכלו־סייה (גברים כמשל) איננה יכולה להשתתף בהפגנה. סביר כי הצעה מסוג זה הייתה נפסלת על הסף, מאחר והיא איננה דנה במצב של סתירה בין זכויות, אלא בסתירה בין זכות הקיום של אוכלוסיות שונות. היא איננה דנה בקונפליקט בין הזכויות, אלא בקונפליקט בין הקבוצות. גישה זו, יותר משהיא דומה לדיון דמוקרטי, היא דומה לדיון גזעני, המייתר את הדיון על הסתירה בין הזכויות.

לעניין זה, אני סבורה שנשים צריכות לסרב לדון בסוגיה של הדרת נשים בהקשר של סתירה בין זכויות ולתבוע תחילה את ההסכמה העקרונית על זכותן השווה לקיום במרחב הציבורי.

ד. דיון בסוגים שונים של הדרת נשים כאילו היו תופעה אחת

בשיח הדמוקרטי מדובר על מספר סוגי שיתוף של אזרחים ואזרחיות במרחב הציבורי:

1. שיתוף במחשבות ורגשות כדי לתת מענה לצורך האישי בביטוי.
2. שיתוף במחשבות ורגשות לגיבוש עמדות ורעיונות

טות, עלול ליצור מצב של הדרת התכנים עליהן חשבו בשלב הביצוע. בדומה לכך, מניעת מידע מנשים, מונעת מהן לבקר את הרעיונות שמעלים הגברים ובה בעת מונעת מהן לקבל החלטות שתקדמנה את ענייניהן. מניעת המידע הקיים אצל נשים, עלול לפגוע ביכולת לקיים דיון מושכל על ידי הגברים מקבלי החלטות. התבוננות מפורטת במרכיבי ההדרה השונים מאפשרת לראות את הקשרים וההשפעות הרבות והמשמעותיות של הדרת נשים בעוד התבוננות בהדרה כתופעה אחת, מקשה על הבנה זו.

הדרת נשים תוכל איפה להיבחן בדרך שקולה ומעמיקה, אך ורק אם נסיר את המחסומים שהוצבו על ידי גברים ולעיתים בשיתוף פעולה עם נשים על האפשרות להכיר את ולהכיר בקיומה. נקווה שמאמר זה יסייע בהסרת מחסומים אלו.

הנותנים מענה לצרכי הציבור.

3. שיתוף במידע לצורך גיבוש עמדות ורעיונות.
4. שיתוף בקבלת החלטות חברתיות ופוליטיות.
5. שיתוף בעשייה חברתית ופוליטית.
6. שיתוף בהערכה ובביקורת.

הדרת נשים מוגדרת ע"פ רוב באופן כללי ואין בה התייחסות ספציפית למשמעות השונה של העדר נשים מכל אחד ממרחבי השיתוף הנ"ל. על ידי צמצום הדיון על הדרת נשים בכל פעם למרחב אחד של שיתוף בלבד, מתאפשרת פגיעה בנשים ובכלל החברה הן במרחב המדובר, אך בעקיפין גם במרחבי השיתוף שאינם נידונים. כך נפגעות מבלי משים זכויות רבות של נשים ולעיתים ובלי משים גם של גברים.

כך לדוגמה שיתוף נשים בחשיבה, ללא שיתוף בקבלת החל-

הערות

1. הגדרות של המונח "הדרת נשים": אתר Milog.co.il - קישור: [הדרת נשים](#)
2. כתבה מעניינת של [מיה בנגל](#) על שילוב נשים בתהליכי קבלת החלטות בנושאי שלום. קישור: [ועדת החוץ והביטחון תדון בשילוב נשים במו"מ](#) התפרסמה ב-NRG (2010)
3. כתבה על הדרת נשים מכנס רפואת נשים פורסם באתר [Ynet](#) (אפריל 2015). קישור: [מאוחדת מארגנת כנס לרפואת נשים. ומי לא הזמין?](#)
4. הקליניקה המשפטית של שדולת הנשים לישראל והמרכז הבינתחומי ערכו מחקר בנושא של הדרת נשים ובטחון סוציאלי. תקציר ממציאים אפשר למצוא בקישור: [הדרת נשים בישראל - תמונת מצב](#)
5. הדרת נשים בארגון "הבונים החופשיים" אפשר לקרוא בוויקיפדיה. קישור: [הדרת נשים בבונים החופשיים](#)
6. כתבה על המאבק של אוניברסיטת הרווארד נגד הדרת נשים מאחוזת הסטודנטים. קישור: [הרווארד נאבקת באחוזת הסטודנטים: הגבלות חדשות על חברי המועדונים לבני מין אחד](#) (עיתון הארץ: מאי 2016).
7. אודות הפסיקה של בית המשפט העליון בהודו על איסור הדרת נשים ממקדשים אפשר לקרוא בכתבה שהתפרסמה ב"הארץ" (אפריל 2016) בקישור: [בית המשפט העליון בהודו אסר על הדרת נשים ממקדשים](#).
8. כתבה קצרה התפרסמה ב-Ynet: בשנת 2009: [לנדבר הופתעה: אפילו במרוקו מכהנות 14 שרות](#).
9. להרחבה ראו את מאמר הדעה של יאיר שלג ופורסם בקישור הבא: [הערות לסדר / הדרת נשים](#), באתר של המכון הישראלי <http://www.idi.org.il>

תכניות ופעילויות בנושא זכויות נשים ניתן למצוא באתר מדרשת אדם adaminstitute.org.il:

התכנית: [משנות מקום](#) - תכנית ליום האשה הבינלאומי.

[כוחה של מילה: חינוך להגנה על חופש ביטוי והתמודדות עם הסתה וגזענות](#) - הפרק השלישי בעיקר.

This project is funded by the European Union
פרויקט זה ממומן על-ידי האיחוד האירופי
ينفذ البرنامج بدعم من الاتحاد الأوروبي

האגודה לזכויות האזרח בישראל
جمعية حقوق المواطنين في إسرائيل
The Association for Civil Rights in Israel

המדרשה לדמוקרטיה ולשלום
كلية للديمقراطية والسلام
The Adam Institute for Democracy & Peace
Adam
על-שם אמיל גרינצוויג עליו אדם אמיל גרינצוויג
in Memory of Emil Greenzweig